

КОНЦЕПЦИЈА ЛИЧНОСТИ У ФИЛОЗОФИЈИ В. С. СОЛОВЈОВА

Своје идеје, своја размишљања и ставове у односу на поједина филозофска питања и проблеме Владимир Сергејевич Соловјов је изводио у почетку изоловано, самостално уобличено у чланке, есеје, студије, појединачна предавања. Чим су тако изложене мисли почеле да функционишу као систем, мишљења о томе која од његових идеја има централно место у његовом систему, поделила су се.

Николај Онуфријевич Лоски¹ је цео његов систем окарактерисао као антропоцентричан. Он, наиме, износи тезу да се у Соловјовљевој концепцији људске личности сустичу сва основна учења његове филозофије: учење о моралу, о добру и истини, учење о знању, логосу, лепоти, слободи. По оцени Лоског, људска личност, у Соловјовљевом поимању њене основе, почива на етосу, логосу еросу и стоји под знаком Танатоса. Истовремено, људска личност је материјални облик Свете Тројице. У њој се испољава и потврђује божански разум (Логос као носилац истине; у њој себе проналази и упознаје *дух* као субјекат воље и носилац *добра* и *душа* као субјекат осећања и носилац *љейоџије*. А то у ствари и јесу три хипостасе (истина – добро – лепота; разум – дух – душа), три појавна облика божанства. Ту своју тезу Лоски поткрепљује тврдњом Соловјова да у људској личности „Апсолут остварује добро преко истине у лепоти”² Речју, кроз људску личност Апсолут остварује идеал. Он је љубав не само у сфери Свете Тројице него и у односу према свету који је створио. Његова божанска љубав је иманентна у свим позитивним манифестацијама које постоје у његовом свету у космичким размерама и, пре свега, у човеку као идеалном облику његова стварања. Том љубављу, која има божанско порекло, повезани су сви многобројни облици у природи у јединствено биће, један „универзални организам”.

¹ Николај Онуфријевич Лоски, *Историја руске филозофије*, ЦИД, Подгорица 1995.

² Владимир Сергејевич Соловјов, *Изабрана дјела*, Том III, ЦИД, Подгорица 1995.

„Та интегралност света која сама по себи пребива у непроменљивом миру вечности открива се и манифестује у свеуједињујућем смислу света, тако да је тај смисао непосредан израз или Реч (Логос) Божаштва – Несумњиви стварни Бог”.³ Разумни смисао се чува чак и у свету који је од Бога отпао, јер код свих бића у сваком случају постоји неодређена инстинктивна тежња ка свеобухватном јединству. Та, свима заједничка тежња, прелази границе свих појединачних личности и као универзални живот свега што постоји може бити названа „светском душом”.

Јединствени организам света у његовим космичким размерама, о коме је овде реч, Соловјов не сматра коначно оформљеним. Он се по његову мишљењу постепено усавршава и постепено формира у „нов позитиван спој у форми апсолутног организма или унутрашњег свејединства”. Апсолутна форма свејединства, његова вечна божанска идеја, Софија, садржи се у божанском Логосу у коме је и вечни духовни центар космичког организма”.⁴ Божанско начело и Светска душа могу заједничким деловањем омогућити оваплоћење Софије, тј. апсолутног организма. Међутим, „Слободним чином Светске душе, отпао је од Бога свет који она уједињује и распао се сам од себе на мноштво међусобно супротстављаних елемената; дугим низом слободних чинова ти елементи морају да се помире међу собом и са Богом и да се обнове у форми апсолутног организма”,⁵ или унутрашњег свејединства. Апсолутна форма тог јединства, његова вечна божанска идеја, Софија, садржи се у божанском Логосу у коме је вечни духовни центар космичке организације. Тако божанско начело и Светска душа могу заједничким снагама омогућити да се оваплоте све три хипостазе у којима се јавља божанство на земљи у човеку као највишем облику свега што је на њој створено, и на тај начин се човек обожује. Да би убрзао процес обожења човека, Божански логос чија љубав никада не напушта свет, силази у бујицу догађаја и оваплоћује се у личност Исуса Христа”.⁶ На тај начин, човек је у ствари поново створен и доведен у један нови савез са Богом. „Други Адам”, човек после Христа, који се од првога разликује по томе што није створен као безгрешан, него су му греси опроштени, искупљени, страдањем Христа за њега. Та Соловјовљева теза ослоњена је на апостола Павла који у I посланици Коринћанина (гл. 15, стих 45, управо то каже: „Тако је и писано: Први човјек Адам постаде у тјелесном

³ *Истио.*

⁴ *Истио.*

⁵ *Истио.*

⁶ *Истио.*

животу, а посљедњи у духу који оживљује”, а у 46. стиху додаје: „Први је човјек од земље, земљан; други је човјек Господ с неба”.

Други Адам, тј. нови човек, препорођени човјек, у Соловјовљевој филозофији се од првог човека разликује најсуштаственије по томе што први Адам носи смрт, он је твар, која је подложна труљењу и распадању, а други Адам, Христос, носи васкрсење и вечни живот. У схватању Васкрсења, Соловјов се суштински разликује од Николаја Фјодорова. Фјодоров, наиме, верује у васкрсење у земаљском телу, овом истом у коме живимо подложни труљењу, распадању и смрти. А Соловјов се и овде ослања на апостола Павла који у већ поменутој посланици Коринћанима, у стиху 50, каже: „да тијело и крв не могу наслиједити царство Божије нити распаљивост нераспаљивости наслеђује. / ... сви нећемо помријети, а сви ћемо се претворити / Јер ово распаљиво треба да се обуче у нераспаљивост, и ово смртно да се обуче у бесмртност. / А кад се ово распаљиво обуче у нераспаљивост, и ово се смртно обуче у бесмртност, онда ће се збити она ријеч што је написана: побједа прождрије смрт / Гдје ти је жалац смрти? Гдје ти је пакле, побједа? / А жалац смрти је гријех, а сила је гријеха закон / А Богу хвала који нам даде побједу кроз Господа нашег Исуса Христа”.

У том процесу Соловјов види Бога као „делатну енергију”, тј. као апсолутно начело у коме разликује две граничне тачке од којих је прва „начело апсолутног јединства и слободе од било каквих форми и било каквих манифестација”, а друга „начело постојања мноштва форми”.⁷ Прва тачка је апсолутно по себи или апсолутно које је изнад постојања и према томе представља позитивну потенцију бића. Друга тачка тежи ка постојању и она представља *нејативну* потенцију, тј. она је *materia prima*.

У својим предавањима о „Богочовечности”, Соловјов дефинише земаљског, тварног човека, потомка првог Адама, као личност безусловно негативну. Он каже да „она не жели и не може да се задовољи никаквим условним ограниченим садржајем”. Али ако постане део органског духовног јединства, тј. Цркве Христове која ја утеловљење Софије кроз коју се све јединство остварује, човек се учешћем у еухаристији и причешћивањем сједињује са Богом и стиче могућност да се усавршава, пре свега, у моралној сфери. То усавршавање има три ступња: *сйид*, *саосећање* са другим људима и живим бићима, и *сйрахойошйовање* према Богу. Врхунац тога усавршавања је осећање љубави према Богу и према свему у свету који је он створио. У том погледу, посебну функцију има полна љубав која изнутра поткопава егоизам, тј. тамницу љубави у граници људскога „ја” и неутралише је у односу на „не-ја”, тј. на све око човека. Љубав ствара осно-

⁷ *Исшо*.

вицу човековог удруживања са другим људским бићем и отвара га према свим другим људима према људском друштву, зато је, по Соловјовљевом мишљењу, „друштво допуњена или проширена личност, а личност саже-то или концентровано друштво”.⁸

Само се по себи разуме да је Соловјовљево схватање света човека и људског друштва у њему у апсолутној непомирљивој супротности са теоријом еволуције Чарлса Дарвина. Али он има своју теорију еволуције. По његовом мишљењу, свет се у космичким размерама својим развија у три етапе: 1. етапа пре појаве човека коју он назива *еволуцијом њприроде*; 2. етапа је етапа човекове делатности или *историја* и 3. етапа је успостављање царства божјег на земљи, односно стварање апсолутног моралног поретка чији је резултат свеопште васкрсавање и оживљавање свих. У првом, најнижем, стадијуму овога процеса еволуције, Соловјов разликује пет фаза које претходе оформљењу јединстваног света. То су царство минерала (опште органско); 2. царство риба; 3. царство животиња; 4. царство човека и као круна свега, царство Божије.⁹

Соловјов сматра да „царством човека”, коме он посвећује сву своју пажњу, управљају следеће три силе: Прва *центријетална*, која тежи да подреди човечанство једном врховном начелу, да нивелира све разноврсне појединачне облике и да угуши слободу личнога живота, има за резултат принцип „један господар – море робова”. Друга од тих сила је по правцу свога дејства *центрифугална*. Она потиरे значај заједничких начела и има за резултат, по мишљењу Соловјова, „Свеопшти егоизам и анархију”, док би човечанство било разбијено на мноштво неповезаних јединки. Трећа сила даје позитиван смисао првим двома, ослобађа их њихове искључивости, мири јединство општег начела са слободном, мноштвеношћу посебних форми и елемената и тако ствара целовитост универзалног организма, обезбеђујући му спокојан унутарњи живот.¹⁰

Словенство и посебно Русија, тврди Соловјов, посједује све услове да се у њему развије ова последња, трећа, сила и на тој основи ће се у словенским земљама, и посебно у Русији, најпре успоставити владавина те силе, тј. *тхеократија*. У том царству, душа сваког индивидуалног човека биће у савезу са свим људима, са Логосом и Софијом, Адамом и Кадмоном. У том царству ће се развити „конкретне универзалије”, што је исто што и идеални принципи. У њему ће се оваплотити и постаће конкретан однос љубав и милосрђе. Оваплоћење тих принципа захтева од хришћанске ме-

⁸ *Истио.*

⁹ *Истио.*

¹⁰ *Истио.*

тафизике да изгради и учење о преображењу тела, учење о „светој тварности”, учење о психолошкој и етничкој једнакости, тј. једнакости свих људи и свих народа. Кад се то постигне, човек неће више имати потребу да се брине за своју материјалну егзистенцију, за свој голи опстанак, за мир, ослободиће се море смрти и рата труда око планирања земаљског живота да би могао извршити све своје науме. Онда ће моћи да ангажује све своје снаге на обожењу материје, преображају плоти ради васкрсења и вечног живота. Тако је Соловјов у свом систему развио три нова антрополошка учења: 1. Учење о преображеној телесности као услову апсолутног моралног идеала и концепцију о еволуцији, суштини историјског процеса; 2. Учење о Софији и повезаности Апсолута са светом и 3. Учење о апсолутном као свејединству. Та учења су у суштини нова концепција људских личности усклађена са њеном функцијом у свету.

За разлику од Лоског, Константин Дмитријевич Мочуљски сматра да централно место у филозофском систему В. С. Соловјова има христолошка тема. Он сматра да ја Соловјов, удубљујући се кроз земаљске појавне облике Премудрости Божје (Софије, Вечне женствености Дивне Даме), тј. кроз еманацију Божје Премудрости у материјалном свету, настојао да продре у однос између човека и Бога. Писао је о божанствености човека и човечности Бога, о смислу историје човечанства као богочовечанског процеса, тј. процеса остварења божје човечности и обожењу човека, чиме ће бити крунисана и завршена историја човечанства, а обожени човек (човекобог) и очовечени Бог (Богочовек) сједињени.

То своје учење о Софији, пише Мочуљски, Соловјов је најцјеловитије изложио 1870. године у серији од 12 предавања која је одржао у Петербургу. Предавања су била масовно посећена, а међу посетиоцима су били и Лав Толстој и Фјодор Достоејевски.¹¹

У учењу о односу Човека и Бога, Мочуљски Соловјова види на раскршћу између божанске и људске природе и сматра да човек има сва права која име Бог, али нема његову, тј. божанску, моћ. Из тога он извлачи закључак да људско „ја” у потенцији има неограничене могућности, али да је беспомоћно у стварности. Он пише: „Стари, традиционални облици религије полазе од вере у Бога, али ту своју веру не доводе до краја. Савремена изванрелигиозна цивилизација полази од вере у човека, али ни она своју веру не доводи до краја; а ако би се обе ове вере оствариле доследно до краја, оне би се поклопиле у једној јединој потпуној и апсолутној исти-

¹¹ Константин Дмитријевич Мочуљски, *В. С. Соловјов*, УМСА – Press Pariz 1951 (на руском).

ни о Богочовештву”.¹² Та истина је, по Соловјовљевом мишљењу, нова догма о двострукој природи Христовој. На основа тога, Мочуљски закључује да Соловјовљева филозофија има за циљ само Богопознање и сједињавање човека са Богом и у том смислу у центру његове филозофије види „христолошку тему”, око које се после њега развило целокупно руско православно богословље и покрет боготражитељства. По мишљењу Мочуљског, Соловјов христолошку тему обрађује на два нивоа: антрополошком и теолошком. Крунски доказ о човековом божанском пореклу и о елементима божанске природе у њему, Соловјов види у томе што и човек, као и Бог, има три хипостазе – *ја*, *свесѝ* и *йодсвесѝ*. Међутим, за разлику од Бога, који се у све три хипостазе јавља једновремено, човекове хипостазе се међусобно прожимају, не диференцирајући се једна од друге.

Други доказ о Соловјовљевој христолошкој теми је оваплоћење речи (Логоса) у Христу. У том утеловљењу, тј. у оствареном Логосу, објединили су се човјек и Бог. Софија (душа света, Премудрост, Вечна женственост), продукат је тога јединства. Она је материја божанства. У свом учењу о Софији, Соловјов се, истиче Мочуљски, позива на старозаветне „Приче Соломонове” у којима се каже да је „Софија” постојала пре створења света; Бог ју је имао у почетку путева својих”. Потврду томе он налази и у Новом завету код апостола Павла који то исто каже за Христа као Богочовека. Из тога Соловјов закључује да је и човек постојао у Богу пре створења света, и да он чини јединство се Софијом (душом света) и Христом, тј. да је човек јединство светске душе и божанственог Логоса. По мишљењу Соловјова, то јединство је оно што је у Библији названо „Божјим подобјем и обличјем”. Соловјов открива да су у процесу историјског развоја људске свести Индуси ту сличност налазили у нирвани, стари Грци у представи о идеалном космосу, Јевреји су ту сличност између Бога и човека виђали у живој личности човековој. По његовом мишљењу, Стари завет је историја личних односа између Бога и човека, а рођењем Логоса – Речи (Бога Слова), Душа света која је у њему препорађа човека, што и јесте мисија хришћанства.¹³

Коначну формулацију Софије, Соловјов је, сматра Мочуљски, дао у само предвечерје XX века (1898) у једном предавању одржаном у филозофском друштву при Петербуршком универзитету поводом стогодишњице рођења Огиста Конта. Тема предавања је била „Идеја човештва код Авгушта Конта”.

Под тим насловом он је настојао да искористи Контову идеју да је човештво (*Le Grand Etre*) предмет вере, али вере повезане са целокупним

¹² Владимир Сергејевич Соловјов, *Изабрана дјела*, Том III ЦИД, Подгорица 1995.

¹³ Константин Дмитријевич Мочуљски, В. С. *Соловјов*, УМСА-Press Pariz 1951.

научним сазнањем (*La foi positive*). По његовом мишљењу, то је за Контово откриће руски народ знао још у XI веку, када је анонимни руски иконописац насликао лик Софије у Новгородској саборној цркви свете Софије, као женску фигуру у царској одори која седи на престолу; десно од ње је Богородица, а лево свети Јован Крститељ; иза ње, дубоко у позадини, узноси се Христос уздигнутих руку, а над њим и око њега лебди неколико анђела који окружују „Слово Божје”, представљено у облику Јеванђеља. Описујући ту икону, Соловјов наглашава да се она у свему разликује од византијских икона Богородице и свете Софије и да изражава чисто руско мистично поимање света. „Том великом царском женском бићу” – пише он – „које није ни Бог, ни вечни Син Божји, ни свети човек, указују поштовање и последњи представници Старог завета и родоначелници Новог. Ко је то биће ако није право, правцато, чисто и потпуно човештво, највиши и најобимнији облик и жива душа природе и васељене, за вечна времена сједињена и која се у процесу времена и даље сједињује са Божанством и тако са њим сједињује све што постоји. Софија је Богоматерија или Богочовештво”.¹⁴

У своме делу „Русија и васељенска црква”, Соловјов је своје учење о Софији проверио код свих филозофа код којих је на ту идеју наишао (Пордеца, Гихтела, Јакова Беме, Сведеборга, Сен Мартена, у Кабали и др.). Проучавао је еманације те идеје код песника Дантеа, Петрарке, Новалиса, Гетеа, Пушкина, Љермонтова, Блока, Иванова. Али се ни са ким од њих није сложио у дефиницији тога појма. Своју дефиницију је начинио спојивши све што је код њих нашао са руском иконографијом и традицијом, што је у себи носило низ противуречности која он није примећивао. Веровао је да је то истина – како сам пише у својој поеми „Три сусрета”, додајући да је ту „истину” у себи носио од детињства.¹⁵ У ствари, те и многе друге противречности у својој филозофији сматрао је и дубоко у себи осећао као законите, јер се он током целог свог живота није ограничио на једну идеологију, нити је исповедао само једну веру. Био је верски фанатик, а био је пре тога нихилиста и атеиста, социјалиста и комуниста и свакој својој вери се без остатка предавао. Његов идејни пут Мочуљски кратко и језгровито резимира: „Мистичну, полусвесну, религиозност његовога детињства сменила је материјалистичка и социјалистичка вера. Међутим, основни правац његове вере се није променио, чак се учврстио”.¹⁶

¹⁴ В. С. Соловјов, *Изабрана дјела*, Том III, ЦИД, Подгорица 1995.

¹⁵ *Исѿю*.

¹⁶ Константин Дмитријевич Мочуљски, *В. С. Соловјов*, YMGA-Press Pariz 1951 (на руском).

Генералну оцену његове филозофије Мочуљски даје на завршетку своје Монографије о њему, где читамо: „Соловјов је припремио сјајну руску ренесансу на крају XIX и на почетку XX века; он је био претеча препорода религиозне свести и филозофске мисли. Својим идејама задојио је читаво поколење богослова, мислилаца, јавних радника, писаца и песника. Наши најеминентнији богослови, Бухарев, отац Павле Флоренски и отац Сергеје Булгаков, духовно су са њим повезани. Филозофија браће Сергеја и Евгенија Трубецких, Лоског, Франка Ерна, делимично Лопатина и Николаја Берђајева, потичу из његова учења о целовитом сазнању и о Богочовештву. Његови мистични стихови и естетичка теорија одредиле су пут руском симболизму, упутиле ‘теургију’ Вјачеслава Иванова, поезику Андреја Белог, поезију Александра Блока... Он је као филозоф распламсавао и заносио машту. Око његове изузетне судбине сплела се легенда. Он је био застава под коју су се сврставали многи и за коју су се борили”.¹⁷

Његови ученици, међутим, нису некритично примали његова учења. Реаговали су на неке противречности у учењима В. С. Соловјова. Тако је у његовим погледима на људску личност и на његове концепције човека Е. Трубецкој приметио два неспојиво противречна гледања: схватање личности као супстанције, вечног надвременског бића које има непромењен, сталан садржај и схватање личности као хипостазе која није постојана и непроменљива и нема вечни садржај него јој је садржај задат и од ње зависи да ли ће га остварити као посебни индивидуални, васељенски, какав свим бићима даје свеједино, или ће га изгубити. То су, по мишљењу кнеза Трубецког, два гледања на исту ствар која се међусобно искључују, и то за Трубецког остаје проблем.¹⁸ Н. О. Лоски за учење Соловјова о Софији истиче карактеристичну неодређеност и недоследност. Тако, нпр., он о Софији час говори као о бићу које је вечно савршено и увек покорно Божјој вољи, а час као о Светској Души која је отпала од Бога и која се постепено поново са њим уједињује у апсолутном организму, што такође захтева преиспитивање и дораду.

Те су критике значајне и због тога што оне пружају могућност за закључивање о могућим друкчијим правцима размишљања, јер оне нису имале за циљ да подрију Соловјовљев филозофски систем, већ, напротив, да га усаврше.

¹⁷ *Исѿо.*

¹⁸ Трубецкој Евгениј, *Појлед на свети В. С. Соловјова*, Москва 1912, Т. I, гл. IX (на руском).

Mila STOJNIĆ

THE CONCEPTION OF THE CHARACTER IN THE
PHILOSOPHY OF VLADIMIR SOLOVYOV

Summary

According to the opinion of Nicholas Onufrievich Lossky, the philosophical system of Vladimir Solovyov is anthropocentric. That this definition, given by the way and very in general by Nicholas Onufrievich, is right, proves also the fact that his conception of human character meets all philosophical principles of his system. Human character is in the centre of his teaching on morality, on good and the truth, on knowledge, beauty and logos. By his view, the human character lies upon these principles. Ethos, Logos, Eros and Thanatos make its foundation. From the stand of Christian philosophy, Solovyov perceives human character as materialistic manifestation of the Holy Trinity. The divine mind (logos) as the bearer of the truth is manifested and confirmed in it; the spirit finds itself and is being introduced in it, as a subject of will and bearer of good, and the soul as the subject of feelings and bearer of the beauty, which indeed make the three hypostases, three appearances of the divine. Based on this, Solovyov claims that in the human character the „Absolute” reaches the Good over Truth and Beauty”. In a word, it reaches the ideal.

